

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrai ir moterys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas mokslinis leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10

Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13

The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28

The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46

Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76

Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97

Wincenty Ignacy Marewicz's "A System of Education for Both Sexes": About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115

Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

HERBAS KILMINGOS XVII–XVIII A. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS MOTERS GYVENIME – SVARBI IDENTITETO DALIS

GABRIELĖ JASIŪNIENĖ

Šiaulių „Aušros“ muziejus

Anotacija. Straipsnyje atkreiptas dėmesys į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų, daugiausia bajorių, heraldiką XVII–XVIII a. Straipsnio tikslas – aptarti, kokią reikšmę herbas turėjo kilmingųjų moterų gyvenime XVII–XVIII a. Taip pat siekiama pristatyti pradėjusias formuotis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų heraldikos tradicijas, herbų sudarymo ir naudojimo ypatybes. Darbe nagrinėjami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų herbiniai antspaudai bei ikonografijoje, knygų grafikoje ir kitur vaizduojami herbai. Pažymėtina, kad išsamūs moterų heraldikos tyrimai Lietuvos istoriografijoje tik pradedami, todėl straipsnyje pateikiami tik pirmieji pastebėjimai, hipotezės ir išvados šia tema.

Reikšminiai žodžiai: heraldika, herbas, antspaudas, kilminga moteris, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

Europos šalyse, kuriose heraldikos mokslas turi galias tradicijas, moterų heraldika tyrinėjama gana plačiai. Tokiuose darbuose publikuojami ne tik heraldikos šaltiniai, tačiau, remiantis tyrimų rezultatais, pateikiamos svarios teorinės įžvalgos, apibūdinančios bendrąsias moterų heraldikos tradicijas. Šiuose darbuose aptariamos tokios moterų heraldikos temos: herbų sudarymo taisyklės, netekėjusiųjų, ištekėjusiųjų bei našlių herbų naudojimo aspektai, moterų herbų vaizdavimo ypatybės jungtiniuose herbuose¹. Lenkijos istoriografijoje bene vienas pirmųjų apie jungtinių herbų sudarymą ir moterų herbus juose užsiminė Janas Konopka². Greta kitų sfragistikos, heraldikos temų moterų heraldiką tyrinėja Zenonas Piechas. Jo straipsniuose analizuojami Vladislovo IV žmonos Cecilijos Renatos, Jono Kazimiero sutuoktinės Marijos Liudvikos ir kitų aukšto rango moterų herbai³. Lietuvoje, lyginant su kai kuriomis Europos šalimis, heraldika ir

1 P.vz., Arthur Charles Fox-Davies, *A complete guide to heraldry*, London: T. C. & E. C. Jack, 1949; Stephen Slater, *The complete book of heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses*, London: Lorenz Books, 2002; Ottfried Neubecker, *A guide to heraldry*, New York: Barnes & Noble, 2007.

2 Jan Konopka, O polskich herbach złożonych, in: *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911, Nr. 5/6, p. 82–84.

3 P.vz., Zenon Piech, Pieczęcie herbowe w systemach sfragistycznych dawniej Rzeczypospolitej, in: *Dawne pieczęcie. Typologija-metody badań – interpretacje*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 207–255.

jos tyrimai palyginti neseniai sulaukė tyrėjų dėmesio. Vėlyvai heraldikos tyrimų pradžia Lietuvoje didelės įtakos turėjo Lietuvos nepriklausomybės praradimas, politinės sąlygos ir kitos aplinkybės. Mūsų šalyje daugiausia darbų heraldikos tema yra parašęs Edmundas Rimša. Juose vyrauja tokios temos: bendrieji heraldikos mokslo aspektai, heraldikos istorija ir taisyklės, valdovų ir kilmingųjų heraldika, miestų ir miestelių heraldika⁴. Šis mokslininkas pirmasis Lietuvoje užsiminė ir apie moterų herbų sudarymo taisykles, moterų herbus jungtiniuose herbuose⁵. Agnė Railaitė-Bardė kompleksiskai tiria įvairaus rango XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginę savimone, atspindinčią heraldikos šaltiniuose⁶. Šios autorės monografijoje aptariama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų antspaudoose ir proginiuose leidiniuose vaizduojamų, daugiausia jungtinių, herbų simbolika, naudojimo tendencijos⁷. Akcentuotina, kad šiame straipsnyje pateikiama medžiaga ir išskirtos įžvalgos nedubliuoja minėtoje monografijoje pateikiamų išvadų, o priešingai – papildo ir praplečia šaltinių bazę. Keletas XVI–XVIII a. pradžios Žemaitijos bajorių herbų analizuota prieš keletą metų apgintoje daktaro disertacijoje⁸. Paminėtina, kad retkarčiais pavieniai moterų heraldikos šaltiniai atsideria ir dailėtyrininkų, menotyrininkų, kultūros istorikų ir literatūros tyrinėtojų akirtyje. Istoriografijoje žinomi Marijos Matušakaitės⁹, Jolitos Liškevičienės¹⁰, Eglės Patiejūnienės¹¹, Mindaugo Paknio¹² darbai. Vis dėlto tenka apgailestauti, kad iki šiol XIV a. pabaigoje – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų heraldika nesulaukė atskiro, smulkmeniškio tyrimo. Šiame straipsnyje nutarta atkreipti dėmesį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų, daugiausia bajorių, heraldiką XVII–XVIII a.

Straipsnyje siekiama aptarti, kokią reikšmę herbas turėjo kilmingųjų moterų gyvenime XVII–XVIII a., taip pat pristatyti minėto laikotarpio Lietuvos

4 Pvz., Edmundas Rimša, Keletas sfragistikos terminų, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1982, p. 92–95; Idem, *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto antspaudai ir žemių heraldika*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

5 Idem, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 18, 134–140.

6 Pvz., Agnė Railaitė-Bardė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimone ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*: daktaro disertacija, Vilnius, 2013.

7 Eadem, *Origo et arma. Kilmė ir herbas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 249–263.

8 Gabrielė Jasiūnienė, *Žemaitijos bajorių heraldika XV–XVIII a. pradžia*: daktaro disertacija, Vilnius, 2018.

9 Marija Matušakaitė, *Portretas XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1984; Eadem, *Išėjusiems atminti. Laidosena ir kapų ženklavimas LDK*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009; Eadem, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.

10 Jolita Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998; Eadem, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.

11 Eglė Patiejūnienė, *Brevitas Ornata: Mažosios Lietuvos formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

12 Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.*, Vilnius: Aidai, 2008.

Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų heraldikos tradicijas, herbų sudarymo ir naudojimo ypatumus. Darbe nagrinėjami Lietuvos kilmingų moterų herbiniai antspaudai bei ikonografijoje, knygų grafikoje ir kitur vaizduojami herbai. Akcentuotina, kad išsamūs moterų heraldikos tyrimai Lietuvos istoriografijoje tik pradedami, todėl straipsnyje pateikiami tik pirmieji pastebėjimai, hipotezės ir išvados šia tema.

Pradedant nagrinėti moterų heraldikos tematiką, derėtų priminti, kad XII a. antrojoje pusėje Europoje karyboje kaip riterių skiriamieji ženklai turnyruose atsiradę herbai, laikui bėgant, plito riterių (nuo karaliaus iki eilinio riterio) aplinkoje. Tarp kilmingųjų herbai tapo jų paveldimais ženklais, simbolizavusiais giminės senumą, galybę, santuokinius ryšius, kovinius laimėjus, jų užimamas pareigas, titulus ir pan. Stephanas Slateris teigia, kad, kaip rodo išlikę antspaudai, kai kuriose Europos šalyse tarp kilmingųjų didikųjų moterų herbai pradeda plisti XIII–XV a. Šios moterys naudojo tėvų arba vyrų herbus¹³. Pažymėtina, kad moterų herbai nuo vyrų herbų dažniausiai skyrėsi skydo forma, sudedamosiomis dalimis, puošyba ir pan. Aptariant vieną iš svarbiausių herbo sudedamųjų dalių – skydą, derėtų akcentuoti, kad, lyginant moterų ir vyrų herbus, būtent herbų skydų formoje matomas itin svarbus skirtumas. Mums įprasta karo skydo forma buvo susijusi su karo lauku ir tradiciškai vaizduota vyrų heraldikoje, o herbų turėtojų moterų heraldikoje herbas vaizduotas deimanto (rombo) arba ovalo formų skyduose. Gana dažna praktika, kuomet tiek netekėjusios, tiek ištekėjusios moterys savo herbuose nenaudojo herbo šalmo papuošalo. Įdomu, kad herbų savininkės moterys dažniausiai kaip herbo skydininkės taip pat rinkdavosi moteris. Neretai tokius netekėjusių moterų herbus Europos heraldikos tradicijoje puošdavo mėlynas kaspinas – nekaltybės simbolis. Beje, S. Slateris išskyrė dar kitą galimą netekėjusios moters herbo puošybos elementą – lanką. Tuo tarpu našlių moterų heraldikoje iš tėvo paveldėtas herbas vaizduotas rombo arba ovalo formos, tačiau jo viduryje šiek tiek mažesnis ir įprastame skyde vaizduotas mirusio vyro herbas¹⁴. Moterų heraldiką atskirti nuo vyrų kai kuriais atvejais galima ir atkreipus dėmesį į papildomus puošybos elementus. Pavyzdžiui, vyrų herbus dažnai puošia kariniai atributai, patrankos su sviediniais, ordinais, ietys, vėliavos ir pan. Moterų herbuose galima pamatyti augalinius motyvus, gėles, vaisius ir pan. Neretai moterų herbai dekoratyvesni, puošnesni. Derėtų nepamiršti, kad moterų herbai vaizduoti ir jungtiniuose kilmės bei santuokos herbuose. Šie herbai galėjo priklausyti ne tik pačioms moterims. Jungtiniuose vyrų herbuose galima pamatyti jų motinų, senelių iš abiejų pusių, sutuoktinių, anytų herbus. Paminėtina, kad jungtiniai herbai Vakarų Europoje atsirado apie XII a. pabaigą – XIII a.¹⁵

13 Stephen Slater, *op. cit.*, p. 112.

14 *Ibid.*, p. 112–113.

15 *Ibid.*, p. 114–115.

Analizuojant straipsnyje pasirinktą temą, derėtų priminti, kad pirmieji herbai, kaip visos šeimos, giminės atributai ir skiriamieji ženklai, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjo rasti XIV–XV a.¹⁶ Kunigaikštiško rango moterų aplinkoje pirmieji herbai, arba tiksliau – antspaudiniai simboliai, siejami su XIV a. pabaiga – XV a. XVI a. herbai pradeda plisti ne kunigaikštiško rango kilmingųjų moterų aplinkoje. XVIII a. herbus gana plačiai naudojo ir smulkiajai bajorijai priklausančios moterys¹⁷.

Pažymėtina, kad bene gausiausi moterų heraldikos šaltiniai yra herbiniai antspaudai. Paprastai herbinis antspaudas buvo reikalingas ne tik dokumento teisėtumui patvirtinti, tačiau kartu tapo ir savotiška reprezentacijos priemone. O be to, moterų heraldikoje galimybė bet kokio pobūdžio dokumentą moteriai patvirtinti savo asmeniniu, o ne vyro antspaudu buvo savotiška identiteto stiprinimo, tam tikros emancipacijos parodymo būdas. Vienas įdomesnių pavyzdžių siejamas su pačia XVI a. pabaiga. 1593 m. Rietavo tijąno Morkaus Vnučkos našlė Sofija Simonaitė Pašušvinskaitė-Vnučkienė savo herbinium antspaudu¹⁸ patvirtino valdų užrašymo raštą savo seserėnui Petruui Sebastijonaičiui Kęstartui (žr. 1 il.). Atkreiptinas dėmesys, kad Pašušvio dvare rašytą savo asmeninį dokumentą bajorė patvirtino pati ir jos antspaudas dokumente yra pirmasis. Po jo uždėti dokumentą patvirtinusių trijų vyrų liudininkų antspaudai. Matyti, kad bajorės ovalo formos herbinis antspaudas yra pats mažiausias iš visų. Antspaude ankstyvosios gotikos skyde pavaizduotas Pašušvinskių Lapino (lenk. *Lis*) herbas – du kartus perkirsta strėlė. Virš herbo skydo pavaizduota karūnelė. Iš šonų herbą supa dekoratyviniai elementai.

Kitas įdomus pavyzdys siejamas su XVII a. pradžios bajorų Gruževskių giminės atstove Sofija Radzimirskyte-Gruževskiene. 1610 m. S. Radzimirskytės-Gruževskienės ir jos sūnaus Jurgio Gruževskio nuostatuose Kelmės miestiečiams ir baudžiauninkams dėl priverstinio evangelikų reformatų bažnyčios ir mokyklos lankymo bei kitų apeigų vykdymo bažnyčioje rastas bajorės herbinis antspaudas¹⁹. Bajorė dokumentą tvirtino pati pirmoji. Tiek motinos, tiek sūnaus herbinuose antspauduose vaizduojamas Lubičo (lenk. *Lubicz*)

16 Edmundas Rimša, *Heraldika*, p. 94–104, 117–122.

17 P.vz., Zenon Piech, *Pieczenie herbowe w systemach sfragistycznych dawniej Rzeczypospolitej*, p. 207–255; *Sigilla regum et reginarum Poloniae = Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015; Gabrielė Jasiūnienė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose XVI a. antroje pusėje – XVIII a., in: *Bibliotheca Litwana*, 2019, Nr. 6, p. 148–166.

18 1593 m. S. Simonaitės Pašušvinskaitės-Vnučkienės herbinis antspaudas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 12, b. 4476, l. 1^r (1 herbinis antspaudas).

19 1610 m. S. Radzimirskytės-Gruževskienės herbinis antspaudas, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skaitykla (toliau – LNMMB RKRS), f. 93-662-l. 2^r (1 herbinis antspaudas).

1. 1593 m. Sofijos Simonaitės Pašušvinskaitės-Vnučkienės herbinis antspaudas. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 12, b. 4476, l. 1r (1 herbinis antspaudas).

herbas – galais žemyn nuleista pasaga su vienu kryžiumi viduje, o su kitu – ant viršaus. Motinos herbe skydo forma – ovalas. Skiriasi šių dviejų antspaudų forma – S. Radzimirskytės-Gruževskienės antspaudas yra ovalo formos, o jos sūnaus – apskritimo. Sūnaus antspaudas šiek tiek didesnis už motinos. Derėtų atkreipti dėmesį į S. Radzimirskytės-Gruževskienės herbą. Iš Lenkijos į Žemaitiją atsikėlę Radiminskiai, arba Radzimirskiai, turėjo tokį patį Lubičo herbą kaip ir Gruževskiai²⁰. Taigi kyla abejonių, ar S. Radzimirskytė-Gruževskienė naudojo iš savo tėvo Martyno Radzimirskio paveldėtą herbą, ar perėmė vyro Jono Paulaičio Gruževskio herbą. Hipotetiškai galima spėti, kad antspaude vaizduojamas tėvo herbas, kadangi tuo metu S. Radzimirskytė-Gruževskienė jau buvo našlė – vyras Jonas buvo miręs 1609 m.²¹

Įdomu, kad anytos pavyzdžiu galima pasekė ir S. Radzimirskytės-Gruževskienės marti – Breslaujos maršalo Jurgio Samsono Podbereskio dukra Marijona Gruževskienė²². Ši moteris asmeniniu antspaudu patvirtino 1654 m. laišką Vilniaus evangelikų reformatų sinodui Kelmės bažnyčios konfesiniais reikalais. Nors antspaudas neryškus, tačiau matyti, kad jis greičiausiai aštuoniabriaunis. Herbo skyde vaizduojamas iš tėvo paveldėtas Samsonų-Podbereskių herbas Dembno (lenk. *Dębno*)²³, kuriame vaizduojamas kryžius ir laužyta juosta. Virš herbo skydo

20 E. Rimša atkreipė dėmesį, kad Žemaitijos Radiminskiai (*Радиминский*) nuo XVII a. 5-ojo dešimtmečio vis dažniau vadinami Radzimirskiais (*Радзиминский*). Šios giminės atstovai turėjo Lubičo herbą, žr. E. Rimšos komentarus leidinyje: Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas= Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015, p. 513.

21 Jonas Drungilas, Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia), in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/2, 2005, p. 53–78.

22 1654 m. M. Podbereskytės-Gruževskienės herbinis antspaudas, LNMMB RKRS, f. 93-668-1.2.

23 E. Rimša nustatė, kad Samsonai-Podbereskiai naudojo Dembno herbą, žr. E. Rimšos komentarus leidinyje: Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 499.

yra grotelinis šalmas. Šiame herbe matomi kiek neryškūs savininkės inicialai „MP?“ – Mariana Podbereska. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė. Vėlgi akcentuotina, kad Marijonos vyras tuo metu jau buvo treji metai kaip miręs²⁴. Beje, kaip atrodė M. Gruževskienės herbas, galima pamatyti Kelmės evangelikų reformatų bažnyčioje virš presbiteriją atskiriančios arkos įmūrytame XVII a. jungtinio herbo antrajame lauke²⁵.

XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų aplinkoje vyravo tradicija savo herbiniams antspaudais tvirtinti dokumentus. Pavyzdžiui, Joana Šiukštaitė-Nagurskienė-Staševskienė asmeniniu herbiniu antspaudu²⁶ patvirtino savo 1770 m. testamentą. Moters ovalo formos raudono lako herbiniame antspaude vaizduojamas Šiukštų herbas Pobogas²⁷ (lenk. *Pobog*) – jame galais žemyn nuleista pasaga su kryžiumi ant viršaus. Herbo skydas itin puošnus kartušas, su dekoratyviniais, augaliniais motyvais. Virš herbo skydo – karūnėlė, simbolizuojanti kilmingą savininkę. Virš karūnėlės esančiame šalmo papuošale – į heraldinę dešinę pusę žiūrintis šuo kurtas (2 il.). Paminėtina, kad, mirus pirmajam vyrui Pranciškui Vladislouvi Nagurskiui, našlė 1753 m. ištekejė dar kartą už Upytės pavieto stalininko Andriaus Staševskio²⁸. Taigi, nors antrasis vyras ir buvo gyvas, Joana tvirtino dokumentą antspaudu, kuriame vaizduotas ne jungtinis, o vienalaukis, iš tėvo paveldėtas herbas.

Pažymėtina, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų bajorių herbai vaizduoti ne tik herbiniuose antspauduose, tačiau ir ant antkapių, knygų grafikoje ir kitoje ikonografijoje. Įdomus pavyzdys – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vicekanclerio Kazimiero Leono Sapiegos žmonos Teodoros Kristinos Tarnovskytės-Sapiegienės antkapinis paminklas. Žinoma, kad po mirties 1652 m. ji buvo palaidota Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje²⁹. XVII a. viduryje sukurtame

2. 1770 m. Joanos Šiukštaitės-Nagurskienės-Staševskienės herbinis antspaudas. Šiaulių „Aušros“ muziejus, I-R 9254.

24 Jonas Drungilas, *op. cit.*

25 XVII a. J. Gruževskio herbas jungtiniame herbe Kelmės evangelikų reformatų bažnyčioje. Pirmajame lauke vaizduojamas M. Podbereskytės-Gruževskienės vyro J. Gruževskio iš tėvo paveldėtas Gruževskių herbas Lubičas. Antrajame lauke – M. Podbereskytės-Gruževskienės iš tėvo Jurgio Samsono Podbereskio paveldėtas Dembo herbas. Trečiajame jungtinio herbo lauke vaizduojamas galimai J. Gruževskio motinos Sofijos Radzimirskytės Lubičo herbas. Keturtojame lauke – M. Podbereskytės-Gruževskienės motinos Breslaujo maršalkienės Daratos Zavišaitės-Podbereskiene herbas Gulbė.

26 1770 m. Joanos Šiukštaitės-Nagurskienės-Staševskienės herbinis antspaudas, Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), I-R 9254.

27 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausantių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 622.

28 Rita Regina Trimonienė, Nagurskių giminės istorija, in: *Kurtuva*, 2006, Nr. 8, p. 8.

29 XVII a. T. K. Tarnovskytės-Sapiegienės antkapinis paminklas su herbu Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje, „Jėga ir grožis jo šventovėje...“ (*Ps* 96, 6). *Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarė Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013, p. 37.

3. XVII a. Teodoros Kristinos Tarnovskytės-Sapiegienės antkapinis paminklas su herbu Vilniaus Šv. Mykolo bažnyčioje. Nuotrauka autorės, 2020 m. liepos 17 d.

antkapyje vaizduojama laisvai kabanti vėliava, ant kurios yra epitafinis įrašas, virš vėliavos – mirusiosios atvaizdas, o pačioje viršūnėje – mirusiosios iš tėvų paveldėtas herbas – ovalo formos skyde vaizduojamas Lelivos (lenk. *Leliwa*) herbas³⁰ – puse mėnulis pakeltais galais į viršų ir šešiakampė žvaigždė. Virš herbo skydo – karūnelė. Iš šonų herbą supa dekoratyvūs augaliniai motyvai (3 il.). XVI a. siekiančioje Rykantų Švč. Trejybės bažnyčioje yra išlikusi vertinga XVII a. sienų tapyba. Sienose abipus altoriaus nutapyti visafigūriai Marcijono Aleksandro Oginskio ir jo žmonos Marcibelės Glebavičiūtės-Oginskienės portretai su jų herbais³¹. Atkreipkime dėmesį, kad greta M. Glebavičiūtės-Oginskienės portreto yra jos iš tėvų paveldėtas herbas Leliva³² – puošniame kartuše raudonos spalvos ovale vaizduojamas galais į viršų pakeltas aukso spalvos puse mėnulis, o virš jo – aštuoniakampė auksinė žvaigždė. Virš herbo skydo – aukso spalvos grotelinis šalmas, o virš jo – auksinė karūnelė. Taigi šioje bažnyčioje išlikusioje sienų tapyboje parodomi ne tik asmenų portretai, bet ir herbai, jų asmenybių lygiavertiškumas.

Šv. Jonų bažnyčios rytinį fasadą puošia Chreptavičių moterims – Žemaitijos kaštelionienei Onai Chreptavičiūtei-Krišpinienei, Onai Romeriūtei-Chreptavičienei ir Marijonai Chreptavičiūtei skirta memorialinė lenta su kaukole puošta

30 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausantių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 634.

31 XVII a. Marcijono ir Marcibelės Oginskių portretai su herbais Rykantų Švč. Trejybės bažnyčioje.

32 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausantių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 243.

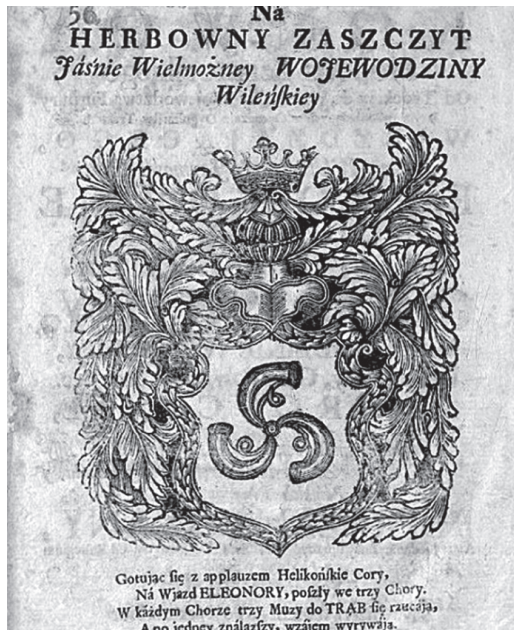
4. XVIII a. Chreptavičių giminės memorialinė lenta su herbu Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios rytiniame fasade. Nuotrauka autorės, 2020 m. liepos 17 d.

epitafija ir Chreptavičių Odrovonžo (lenk. *Odrowąż*) herbu³³ (4 il.). Apačioje matoma „1759 m.“ data. Žodžius 1759 m. paliepė iškalti Naugarduko kaštelionas Jonas Liutauras Chreptavičius, kad pamaldūs praiviai atodūsiu atmintų jo liūdesį, čia palaidojus žmoną, dukrą ir tetą³⁴. Matyti, kad trijų moterų kilmę ir atmintį primenantis herbas itin dekoratyvus. Puošniame kartuše vaizduojamas Odrovonžo herbas³⁵ – lenktą į katilo rankeną panaši figūra, sujungta su strėle. Virš herbo skydo – grotelinis šalmas, virš jo – karūnelė. Šalmo papuošalas neryškus, tačiau atrodo, kad jame pavo uodega ir tokia pat figūra kaip skyde. Iš šonų herbą supa augaliniai motyvai – gėlės, šakelės, augmeniniai simboliai.

33 XVIII a. Chreptavičių giminės memorialinė lenta su herbu Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios rytiniame fasade.

34 Marija Matušakaitė, *Išėjusiems atminti*, p. 289; Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 189–190.

35 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 117.

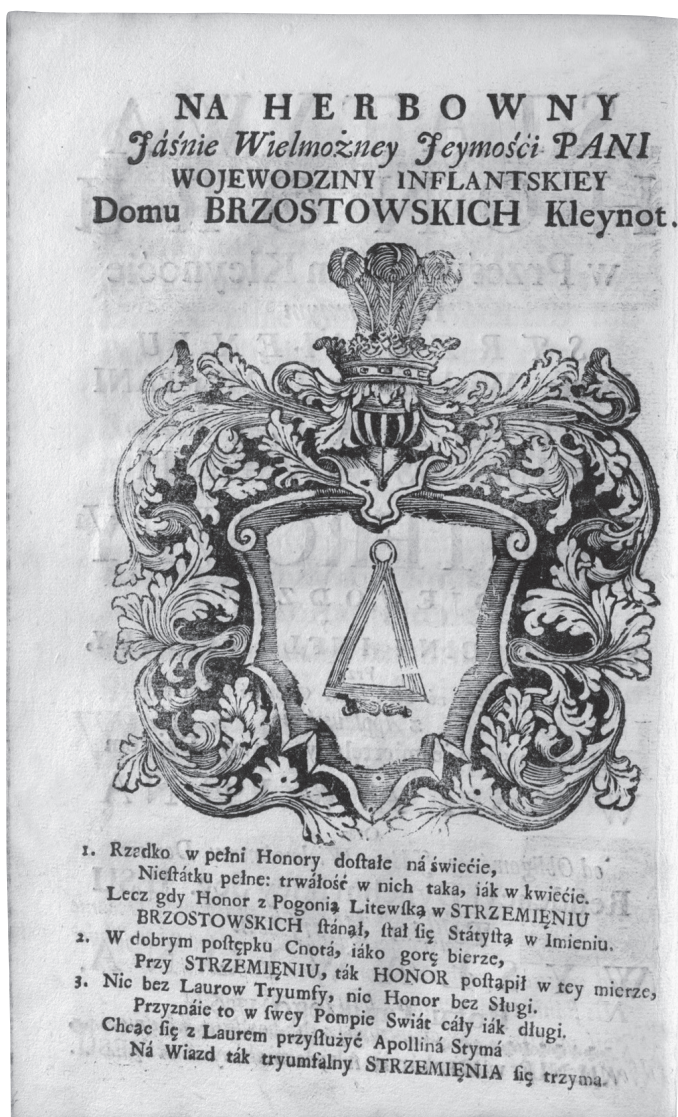
5. 1730 m. Vilniaus vaivadienės, Užpalių, Gargždų ir kitų žemių seniūnienės Eleonoros Vainaitės-Oginskienės herbas panegirikoje. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, IV 30965.

Analizuojant šią temą būtina atkreipti dėmesį ir į knygų grafiką. XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingoms moterims skirtose panegirikose neretai vaizduoti ir jų herbai. Pavyzdžiui, 1730 m. panegirikoje, skirtoje Vilniaus vaivadienei, Užpalių, Gargždų ir kitų žemių seniūnieni Kazimiero Oginskio žmonai Eleonorai Vainaitėi-Oginskienei vaizduojamas jos iš tėvo Motiejaus paveldėtas³⁶ Vainų Trijų trimitų (lenk. *Trąby*) herbas³⁷ (5 il.). Šiame herbe vaizduojami trys sujungti ragai. Matyti, kad herbo skydo kraštai dekoruoti storesne,

³⁶ *Ibid.*, p. 683.

³⁷ 1730 m. Vilniaus vaivadienės, Užpalių, Gargždų ir kitų žemių seniūnienės E. Vainaitės-Oginskienės herbas panegirikoje *KONWOY Honoru Senatorskiego Od Trockiey do Wileńskiej Wojewodztwa Purpury Bitym przodkujących w Oyczyźnie Dygnitarstw Trąktem WJEZDZAJĄCEGO, Jásnie Wielmożney Jeymości Páni ELEONORZE Z WOYNOW OGINSKIEY, WOJEWODZINIE WILENSKIEY, Uszpolskiej, Gorzdowskiej &c. &c. STAROSCINIE, Przy Tryumfalnym Herbownych TRĄB Applauzie w Assystencyi Domowych Zászczytow, Zkolligowány Fámilii, y Páńskich Przymiotow REPRESENTOWANY, A przy jednomyślney uprzeymych Animuszow hármonii od Kollegium y Akadémii Wileńskiej Societatis JESU Z Nayniższą submissyą Pódryckim Piorem OPISANY*, Wilno: w Drukarni Akademickiey Soc. Jesu, 1730, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius (toliau – VUB RSS), IV 30965.

6. 1736 m. Livonijos vaivadienės Rozalijos Bžostovskytės-Pliaterienės herbas panegirikoje. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, BAV 5.1.42/2.

iš augmeninių motyvų sudaryta linija. Virš herbo skydo – grotelinis šalmas, virš jo – karūnelė. Iš šonų herbą supa iš augalinių motyvų sudaryta skraistė.

1736 m. panegirikoje, skirtoje Livonijos vaivados Jono Liudviko Pliaterio žmonai Rozalijai Bžostovskytei-Pliaterienei, vaizduojamas jos iš tėvo Jono

Vladislavo paveldėtas Bžostovskių herbas Balno kilpa³⁸ (lenk. *Strzemię*) (6 il.)³⁹. Moters herbas pavaizduotas puošniame, karpytame skyde. Virš herbo skydo – grotelinis šalmas, beje, ant jo matome ir medalioną. Akcentuotina, kad Lietuvos ir Lenkijos heraldikos tradicijoje yra naudojamas medalionas, kuris dedamas ant šalmo, o tuo tarpu kitose šalyse jis nėra paplitęs. Virš šalmo – karūnėlė, o šalmo papuošale – trys stručio plunksnos. Iš šono herbą supa akanto lapų skraistė. Iš šių dviejų pavyzdžių matyti, kad, lyginant su vyrų herbais panašaus pobūdžio kūriniuose, šie herbai puošnesni, dekoratyvesni. Kita vertus, iškart pažiūrėjus į šiuos herbus būtų sunku tiksliai pasakyti, kad jų savininkės yra moterys.

Pažymėtina, kad vienalaukiame asmeniniame moters herbe buvo parodomas jos priklausymas šeimai. Tuo tarpu jungtiniai herbai moterų heraldikai yra svarbūs tuo, kad nepriklausomai nuo to, kas herbo savininkas – vyras ar moteris, jungtiniuose herbuose pasirodė ir kitų šeimos, giminės moterų – motinų, senelių iš abiejų pusių, rečiau prosenelių, o vėliau ir žmonių bei jų artimiausių giminaičių moterų herbai. Derėtų paminėti, kad egzistavo keletas jungtinių herbų sudarymo taisyklių. Pirmuoju atveju – herbo skydo laukas dažniausiai dalytas į lygias keturias dalis, kuriose pirmajame ir trečiajame laukuose vaizduoti herbo savininko / savininkės iš tėvo paveldėtas herbas ir senelės iš tėvo pusės herbas, o antrajame ir ketvirtajame – motinos ir senelės iš motinos pusės herbai. Antrasis būdas – kuomet pirmajame ir ketvirtajame laukuose vaizduotas tėvo ir senelės iš tėvo pusės herbai, o antrajame ir trečiajame – motinos ir senelės iš motinos pusės herbai⁴⁰. Pavyzdžiui, 1647 m. Andriaus Stankevičiaus laidotuviems skirtame leidinyje pavaizduotas jungtinis herbas⁴¹ (7 il.). Pirmajame lauke yra iš tėvo Mikalojaus Mikalojaičio Stankevičiaus paveldėtas Stankevičių (Bilevičių) herbas – gulsčias stačiakampis, į kurį iš abiejų šonų ir viršaus įsmeigta po kryžių. Antrajame lauke – motinos Onos Vainaitės iš tėvo paveldėtas Trijų ragų (lenk. *Trąby*) herbas, trečiajame lauke – senelės iš motinos pusės herbas Zaremba (lenk. *Zaremba*). Ketvirtajame – senelės iš tėvo pusės Onos Petraškevičiūtės iš tėvo Stanislovo Petraškos paveldėtas herbas. Virš herbo skydo pavaizduotas grotelinis šalmas, o

38 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 67.

39 1736 m. Livonijos vaivadienės R. Bžostovskytės-Pliaterienės herbas panegirikoje *STATYWA HONORU w Prześwietnym Klejnocie Herbowym STRZEMIĘNIU Jásnie Wielmożney JeyM-Ci PANI ROZALIJ z BRZOSTOWSKICH PLATEROWEY WOJEWODZINY y STAROSCINY INFLANTSKIEY, Przy Tryumfalney ná Senatorską Godność Ascensyi, z Applauzami Státecznym niesmiertelney Sławy Dziełom WYSTAWIONA. Oraz od Obligowáney Jásnie Wielmożnemu Domowi Residency Dyneburskiej Soc. JESU Polskim Wierszem WYŚŁAWIONA*, Wilno: w Drukarni Akademickiey Soc. Jesu, 1736, VUB RSS, BAV 5.1.42/2.

40 Jan Konopka, *op. cit.*, p. 82–84

41 1647 m. A. Stankevičiaus herbas Marcijono Niestojemskio leidinyje *WYSOCE GODNY KAWALIER, Xięstwá Zmudzkiego, W kazaniu pogrzebowym Wielmożnego Iego Mości PANIA ANDRZEŁA STANKIEWICZA, PISARZA ZIEMSKIEGO KOWIENSKIEGO DNIA 10 OCTOBRA*, Wilno: w Drukarni Societatis Iesv, 1647, VUB RSS, III 475.

7. 1647 m. Andriaus Stankevičiaus herbas Marcijono Niestojemskio leidinyje. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, III 475.

virš jo bajoriška karūnelė. Šalmo papuošale – stilizuotos povo plunksnos. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė⁴².

Itin įdomus yra išlikęs XVII a. Barboros Naruševičiūtės-Tiškevičienės kuklus jungtinis herbas⁴³ Švč. Trejybės bažnyčioje Vilniuje⁴⁴. Matyti, kad jungtinis herbas vaizduojamas kartuše. Pirmajame herbo lauke pavaizduotas iš tėvo Stanislovo Paulaičio Naruševičiaus paveldėtas Vadvico (lenk. *Wadvic*) herbas⁴⁵, kuriame vaizduojamos dvi statmenai gulinčios žuvis. Antrajame herbo lauke, kaip spėjama, – moters motinos iš tėvo paveldėtas herbas Trys trimitai, trečiajame ir ketvirtajame laukuose greičiausiai vaizduojama senelių iš motinos ir tėvo pusių herbai Lapinas – strėlė su dviem kryžmomis ir Lelivos herbas – pusmėnulis su žvaigžde. Deja, dėl šaltinių trūkumo šiuo metu problematiška įvardyti antrajame, trečiajame ir ketvirtajame laukuose esančių herbų savininkų

42 Gabrielė Jasiūnienė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose, p. 159.

43 XVII a. B. Naruševičiūtės-Tiškevičienės herbas Švč. Trejybės bažnyčioje Vilniuje.

44 Marija Matušakaitė, *Išėjusiems atminti*, p. 179–181.

45 Albertas Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, p. 432–435.

vardus ir pavardes. Tačiau matyti, kad virš šios moters herbo nėra jokių kitų herbo sudedamųjų dalių.

Paminėtina, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų heraldikoje XVII–XVIII a. pradžioje pradeda ryškėti tendencija nuo giminės atsigręžti į santuoką. Kitaip tariant, atsiranda jungtiniai dvilaukiai arba keturių laukų, o retesniais atvejais ir daugiau laukų turintys sutuoktinių herbai. Įdomus pavyzdys siejamas su Jurgio ir Kotrynos Aleksandros Bilevičių heraldikos tradicija. 1644 m. Jurgio ir Kotrynos Aleksandros Bilevičių laidotuvėms skirtame leidinyje pavaizduoti du jungtiniai herbai⁴⁶ (8 il.). Pirmasis herbas priklausė Kotrynai Aleksandrai. Dėl šaltinių stokos kol kas apie šį jungtinį herbą daugiau informacijos negalime pateikti. Antrasis herbas priklausė Jurgiui Vaitiekaičiui Bilevičiui. Pirmajame jungtinio herbo lauke vaizduojamas iš tėvo Vaitiekaus paveldėtas Bilevičių giminės herbas, antrajame – iš motinos Kristinos Šemetaitės paveldėtas Šemetų herbas Gulbė (lenk. *Łabędź*). Trečiajame lauke, kaip spėjama, vaizduojamas Bilevičiaus senelės iš tėvo pusės Onos Mitkevičiūtės herbas Lapinas, o ketvirtajame lauke, kaip manoma, – senelės iš motinos pusės Bogumilos Adomaitės Pritulisaitės herbas Leliva. Virš herbo skydo yra grotelinis šalmas, o virš jo – Bilevičių giminei nebūdingas šalmo papuošalas – du ragai ir lapinas tarp jų. Paminėtina, kad pastarasis jungtinio herbo šalme greičiausiai perimtas iš senelės Onos Mitkevičiūtės herbo (lenk. *Lis*). Herbą iš šonų supa akanto lapų skraistė⁴⁷. Taigi šiuose herbuose matome įdomią tendenciją – žmonos herbas vaizduotas pirmiau vyro, o pastarojo jungtiniame herbe pasirodo jo artimų moterų – motinos ir abiejų senelių herbai. Tai ne tik santuokos, bet ir kilmės herbai. Virš jungtinių herbų vaizduojamame kaspine įrašytas proginis devizas „Simul, Semel, Semper“ („Drauge, vienu kartu, amžinai“).

XVIII a. viduryje nutapytame Petronėlės Nagurskytės-Pliaterienės portrete, viršuje, kairiajame kampe, vaizduojamas jungtinis jos ir vyro Vilhelmo Jono Pliaterio herbas. Skydo priekyje pavaizduotas V. Pliaterio herbas, kuriame yra trys sutrumpintos juostelės su kaspiniu. Antrojoje herbo dalyje yra P. Pliaterienės Nagurskių herbas – ovalo formos skyde, galais žemyn nuleista pasaga, perverta strėle. Virš herbo skydo – bajoriška penkių lapų karūnelė⁴⁸. Vieno žymiausių Žemaitijos politinio elito atstovų Jokūbo Nagurskio žmona Marijona 1780 m. buvo palaidota Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčios priebažnytyje

46 1644 m. Kotrynos Aleksandros ir Jurgio Bilevičių jungtiniai herbai Jono Jokūbo Stubskio leidinyje *MAGNÆ MOLIS MAGNA RVINA, Quam, Perillustris ac Magnifici Domini, D. GEORGII BILEWICZ Succamerarij Ducatus Samogitie ET Lectissime Coniugis CATHARINÆ ALEXANDRÆ KRZCZONOWICZOWNA*, lugubris occasus proposuit: praesentata [...]. Per Iacobum Ioannem Stubski Philosophiae in alma Academia Vilnensi Societatis Iesu auditorum, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1644, VUB RSS, III 10810.

47 Gabrielė Jasiūnienė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose, p. 161.

48 XVIII a. vidurio P. Nagurskytės-Pliaterienės portretas su jungtiniu herbu, Žemaičių muziejus „Alka“, D.300.

8. 1644 m. Kotrynos Aleksandros ir Jurgio Bilevičių jungtiniai herbai leidinyje. Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, III 10810.

ar greta bažnyčios buvusiose Bernardinų kapinėse. Ant šalia bažnyčios esančios plokštės yra iškaltas jungtinis sutuoktinių Nagurskių herbas⁴⁹ (9 il.). Pirmajame skyde, po grafų karūna, rokokiniame kartuše vaizduojamas Nagurskių herbas – galais žemyn nuleista pasaga, perverta strėle. Antrajame skyde, po kunigaikštiška kepure, – triumfo vainiku apjuostas Puzinų herbas. Nagurskių herbas iš šono papuoštas augalinių motyvų ornamentu, Puzinų – kunigaikštiška mantija. Po jais pavaizduotas Jokūbo Ignoto Nagurskio Šventojo Stanislovo ordino kryžius. Šiame jungtiniame herbe matomas pagarbos moters – žmonos kilmei ženklas.

Apibendrinant derėtų išskirti, kad pačioje XVI a. pabaigoje – XVII a. po truputį didėja moterų heraldikos reikšmė. Per asmeninius vienalaukius arba

49 XVIII a. Jokūbo ir Marijonos Nagurskių jungtinis herbas ant antkapinės plokštės prie Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčios (priebažnytyje).

9. XVIII a. Jokūbo ir Marianos Nagurskių jungtinis herbas ant antkapinės plokštės prie Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio (Bernardinų) bažnyčios (priebažnytyje). Nuotrauka autorės, 2020 m. liepos 17 d.

jungtinius herbus buvo parodomas augantis ir laisvėjantis moters vaidmuo tiek viešajame, tiek šeimos, giminės gyvenime. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų bajorių herbai vaizduoti ne tik herbiniuose antspauduose, kuriais jos neretai patvirtindavo savo pačių laiškus, testamentus, tačiau ir ant antkapių, knygų grafikoje ir kitoje ikonografijoje. Aptariamoju laikotarpiu Lietuvos bajorių herbai vaizduoti ovalo formos arba tradiciniuose kovos skydo formos herbiniuose skyduose. Kai kuriuose moterų herbuose galima rasti ir Europos moterų heraldikai nebūdingų šalmo papuošalų. Dažnu atveju, lyginant su vyrų herbiais, moterų herbai dekoratyvesni, puošti augaliniais motyvais, gėlėmis. Straipsnyje aptariamų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų moterų heraldikos šaltiniuose vaizduoti jų pačių iš tėvų paveldėti, o ne iš vyrų perimti herbai. Moters asmeninio herbo vaizdavimas tapo pagarbos jai, jos šeimai, tapatumui ženklui.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Kojalavičius-Vijūkas Albertas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

KONWOY Honoru Senatorskiego Od Trockiey do Wileńskiej Wojewodztwa Purpury Bitym przodkujących w Oyczyźnie Dygnitarstw Tráktem WJEZDZAJĄCEGO, Jáśnie Wielmożney Jeymości Páni ELEONORZE Z WOYNOW OGINSKIEY, WOJEWODZINIE WILENSKIEY, Uszpolskiej, Gorzdowskiej &c. &c. STAROSCINIE, Przy Tryumfalnym Herbownych TRĄB Applauźie w Assystencyi Domowych Zászczytow, Zkolligowány Fámilii, y Páńskich Przymiotow REPREZENTOWANY, A przy jednomyślney uprzeymnych Animuszow hármonii od Kollegium

- y *Akademii Wileńskiej Societatis JESU Z Nayniższą submissją Poëtyckim Piorem OPISANY*, Wilno: w Drukarni Akademickiej Soc. Jesu, 1730.
- MAGNÆ MOLIS MAGNA RVINA, Quam, Perillustris ac Magnifici Domini, D. GEORGII BLEWICZ Succamerarij Ducatus Samogitie ET Lectissimæ Coniugis CATHARINÆ ALEXANDRÆ KRZCZONOWICZOWNA*, lugubris occasus proposuit: praesentata [...]. Per Iacobum Ioannem Stubski Philosophiae in alma Academia Vilnensi Societatis Iesu auditotem, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1644.
- Sigilla regum et reginarum Poloniae = Pieczęcie królów i królowych Polski ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- STATYWA HONORU w Prześwietnym Klejnocie Herbownym STRZEMIĘNIU Jásnie Wielmożney JeyMcI PANI ROZALIJ z BRZOSTOWSKICH PLATEROWEY WOJEWODZINY y STAROSCINY INFLANTSKIEY, Przy Tryumfalney ná Senatorską Godność Ascensyi, z Applauzami Státecznym nieśmiertelney Slawy Dzielom WYSTAWIONA. Oraz od Obligowány Jásnie Wielmożnemu Domowi Residency Dyneburskiej Soc. JESU Polskim Wierszem WYŚŁAWIONA*, Wilno: w Drukarni Akademickiej Soc. Jesu, 1736.
- WYSOCE GODNY KAWALIER, Xięstwá Zmudzkiego, W kazaniu pogrzebowym Wielmożnego Iego Mosći PANA ANDRZELA STANKIEWICZA, PISARZA ZIEMSKIEGO KOWIENSKIEGO DNIA 10 OCTOBRA*, Wilno: w Drukarni Societatis Iesu, 1647.
- Drungilas Jonas, Etnosocialinis mobilumas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Gruževskių giminės pavyzdys (XVI a. antroji pusė – XVIII a. pradžia), in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004/2, 2005, p. 53–78.
- Fox-Davies Arthur Charles, *A complete guide to heraldry*, London: T. C. & E. C. Jack, 1949.
- Jasiūnienė Gabrielė, *Žemaitijos bajorų heraldika XV–XVIII a. pradžia*: daktaro disertacija, Vilnius, 2018.
- Jasiūnienė Gabrielė, Genealoginiai ryšiai Žemaitijos bajorų heraldikos šaltiniuose XVI a. antroje pusėje – XVIII a., in: *Bibliotheca Litwana*, 2019, Nr. 6, p. 148–166.
- „Jega ir grožis jo šventovėje...“ (Ps 96, 6). *Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, sudarė Dalia Vasiūnienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013.
- Konopka Jan, O polskich herbach złożonych, in: *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911, Nr. 5/6, p. 82–84.
- Liškevičienė Jolita, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: herbai seniausiose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
- Liškevičienė Jolita, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
- Matušakaitė Marija, *Portretas XVI – XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1984.
- Matušakaitė Marija, *Išėjusiems atminti. Laidosena ir kapų ženklavimas LDK*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Matušakaitė Marija, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.
- Neubecker Otfried, *A guide to heraldry*, New York: Barnes & Noble, 2007.
- Paknys Mindaugas, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.*, Vilnius: Aidai, 2008.
- Patiejūnienė Eglė, *Brevitas Ornata: Mažosios Lietuvos formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Piech Zenon, Pieczęcie herbowe w systemach sfragistycznych dawnej Rzeczypospolitej, in: *Dawne pieczęcie. Typologija-metody badań – interpretacje*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 207–255.
- Railaitė-Bardė Agnė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*: daktaro disertacija, Vilnius, 2013.
- Railaitė-Bardė Agnė, *Origo et arma. Kilnė ir herbas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2020.
- Rimša Edmundas, Keletas sfragistikos terminų, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 1982, p. 92–95.
- Rimša Edmundas, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius: Versus aureus, 2004.
- Rimša Edmundas, *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto antspaudai ir žemių heraldika*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

Slater Stephen, *The complete book of heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses*, London: Lorenz Books, 2002.

Trimonienė Rita Regina, Nagurskių giminės istorija, in: *Kurtuva*, 2006, Nr. 8, p. 6–12.

GABRIELĖ JASIŪNIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, istorikė, muziejininkė. Tyrinėja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealogiją ir heraldiką, kilmingųjų moterų heraldikos tradicijas, herbų sudarymo ir naudojimo ypatybes. 2018 m. apgynė disertaciją *Žemaitijos bajorų heraldika: XV–XVIII a. pradžia*.

Elektroninis paštas gabrielejasiun@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2965-7172

THE COAT OF ARMS IN THE LIFE OF A NOBLEWOMAN IN THE SEVENTEENTH-EIGHTEENTH CENTURY GRAND DUCHY OF LITHUANIA: AN IMPORTANT PART OF IDENTITY

GABRIELĖ JASIŪNIENĖ

Šiauliai Aušros Museum

Heraldry and its research have deep traditions in Europe. In Lithuania, interest in this field is a more recent phenomenon. The late beginning of heraldry research was partly influenced by the loss of Lithuania's independence. At present, researchers' attention is focused mainly on the periods of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth, also looking at Lithuanian heraldry of the twentieth and the twenty-first centuries, and conducting thorough research into the coats of arms of the state, its cities, and towns. Research on the heraldry of the nobility, such as the heraldry of the political elite in the Grand Duchy of Lithuania – the families of Goštautas, Pacas, Radvila, Sapiega, and others – is also conducted. The heraldry of the noblewomen of the Grand Duchy of Lithuania has received less attention. This article focuses on the heraldry of the noblewomen of the Grand Duchy of Lithuania in the seventeenth and eighteenth centuries. It also aims to discuss the significance of the coat of arms in the noblewoman's life in the Grand Duchy of Lithuania during that period and to introduce the traditions of heraldry, the formation and use of noblewomen's coats of arms in the Grand Duchy of Lithuania. Analysis of the heraldic sources related to noblewomen revealed that the coats of arms of the noblewomen of the Grand Duchy of Lithuania appeared in seals, literature, portraits, tombstones, etc. The coats of arms were often oval or traditional shield-shaped. Also, very often the noblewomen of the Grand Duchy of Lithuania used shields with a crest. In various cases, compared to men's coats of arms, women's coats of arms are more decorative, embellished with plant and floral motifs. Over the course of time, the noblewomen's coats of arms became a unique means of representation and an important part of identity.

Keywords: heraldry, coat of arms, seal, noblewoman, Grand Duchy of Lithuania.